

Central European
Digital Media
Observatory

Válka a kultura na Nové Ukrajně: Pozorování sociokulturních změn z terénu

Espresso

Pavol Kosnáč, Tadeáš Pala

Ruská invaze na Ukrajinu má dnes již dobře známé důsledky - výrazně narušila bezpečnostní architekturu kontinentu, vrátila organizované násilí do repertoáru nástrojů zahraniční politiky v Evropě a oživila dřímající vojenskou alianci NATO, do níž evropské členské státy přispívají stále méně a některé dokonce diskutují o smysluplnosti její existence. Způsobila také výrazný nárůst geopolitického významu středovýchodní Evropy, včetně zemí V4, Pobaltí - a samozřejmě Ukrajiny. Analytici po celém světě hodnotí vojenské schopnosti ukrajinské armády nebo dopad na ukrajinskou ekonomiku. Jedná se o klíčové oblasti, které právem přitahují značnou pozornost. Mnohem méně pozornosti se však věnuje změnám, kterými prochází ukrajinská kultura a společnost. Došlo k rozsáhlým změnám v ukrajinské kolektivní a geopolitické identitě, náboženské příslušnosti a používání jazyka. Ukrajina se snaží přežít jako nezávislá země, což má za následek militarizaci kulturní sféry. V rámci sociální struktury vznikají nové elity v důsledku sociálního vzestupu při obraně ukrajinského území. To vše mění ukrajinskou společnost, ale tyto revoluční změny jsou analyticky často podceňovány - pravděpodobně kvůli jazykové bariéře nebo rizikům spojeným se skutečnou návštěvou Ukrajiny. Pro země středovýchodní Evropy je důležité pochopit společenské a kulturní změny u jejich ukrajinského souseda - jsou si geograficky blízké a také přijaly největší počet ukrajinských válečných uprchlíků, z nichž někteří zde pravděpodobně zůstanou. Dá se tedy očekávat, že tyto posuny ovlivnily i jejich vlastní ukrajinskou diasporu - a ovlivní i hostitelské země, ať už v dobrém či ve zlém.

Poznámka ke zdrojům:

Mnohé příklady uvedené v tomto textu vychází z osobních zkušeností a rozhovorů autorů, kteří v posledních letech strávili na Ukrajině značný čas. Informace pochází z terénního výzkumu Tadeáše Paly, jednoho z autorů, který podnikl terénní výzkum na Ukrajině v letech 2022 a 2023, kde strávil dohromady více než 8 měsíců. Doplnují je zjišťovací cesty do Kyjeva a Lvova v březnu 2022 a lednu 2023 a z rozhovorů se sociology z Razumkovova centra, Kyjevského mezinárodního sociologického institutu a Centra Sapiens, které během své návštěvy v roce 2023 vedl Pavol Kosnáč. Tyto zkušenosti doplňujeme informacemi z otevřených zdrojů, médií a výzkumů provedených jinými organizacemi.

Hlavní obecná zjištění

Prvním důležitým obecným postřehem je, že nejdůležitějším vlivem současné války na ukrajinskou kulturu je vznik silné snahy odlišit se jakýmkoliv způsobem od všeho, co je ruské. Tento sentiment je rozšířen jak mezi rusky, tak ukrajinsky mluvícími obyvateli Ukrajiny bez ohledu na jejich etnický původ. Všechny ostatní vlivy - ať už jde o náboženství, jazyk, identitu nebo literaturu a hudbu - vycházejí z tohoto sentimentu.

Druhým důležitým obecným zjištěním je, že Ukrajinci procházejí masivním posunem v rovině kolektivní a geopolitické identity, včetně náboženské příslušnosti a mluveného jazyka, a vyvíjejí na této úrovni obrovské úsilí. Takové transformace jsou obvykle postupné a trvají celé generace, dnešní Ukrajinci jimi procházejí náhle, během několika měsíců. Po válce tato masivní změna hodnot způsobí mnoho rozkolů napříč společnostmi, zejména mezi těmi, kteří změny přijali, a těmi, kteří věřili, že až nastane mír, bude to "jako obvykle", tj. přepnutí loajality od národa zpět k lokálním klanovým identitám. Další trhlina se roztrhne mezi těmi, kteří v zemi zůstali, a těmi, kteří ji

opustili a nesdílejí s ostatními zkušenosti z války. Vzhledem k tomu, že od začátku války Ukrajinu opustilo [přibližně 6 milionů lidí](#), tyto rozpory poškodí strukturu ukrajinské společnosti na národní úrovni a může trvat celou generaci, než se urovnají.

Třetí obecný postřeh - horečná snaha Ukrajinců distancovat se od všeho ruského může vést k dvojímu výsledku. Prvním může být opuštění společného historického a kulturního dědictví, což může vést ke ztrátě historické paměti, nebo naopak k "ukrajinizaci" společného dědictví. Druhým může být růst nepřátelství a nenávisti v dalších generacích Ukrajinců vůči jejich ruskému sousedovi. Obojí je tvář v tvář ukrajinským ztrátám a utrpení pochopitelné, ale ani jedno Ukrajině dlouhodobě neprospěje. V obou případech mohou Ukrajinci při řešení situace vzhlížet k evropské historii - na mysl přichází příklad francouzsko-německého soužití.

Příprava scéný:

Abychom mohli vysvětlit dopady války na kulturu, je třeba popsat zkušenost běžného občana s válkou. Jakýkoli stručný popis bude nedostatečný, ale cílem není poskytnout vyčerpávající popis situace na Ukrajině, ale pomoci pochopit původ níže popsaných masivních kulturních a sociálních dopadů.

Západní Ukrajina:

Život na západní Ukrajině, zejména ve Lvovské, Zakarpatské a dalších oblastech, je poměrně normální. "Trivogy" (letecké popluchy) jsou poměrně vzácné a většina obyvatelstva je ignoruje. Deštníkem protivzdušné obrany totiž pronikají jen některé specifické zbraně, a navíc má ukrajinská protivzdušná obrana poměrně dost času na reakci a skutečný zásah raketou nebo dronem je vzácný. Z vojenského hlediska se jedná o týlové oblasti - důležité pro výcvik čerstvých rekrutů nebo kvůli tranzitu - veškerá západní výzbroj se na Ukrajinu dostává přes západní hranice. Ve srovnání s jinými regiony, které buď hraničí s Ruskem a Běloruskem, nebo jsou přímo v blízkosti frontové linie, je zde však život mnohem klidnější.

Válka je zde přítomna zejména v podobě všeobecného nárůstu pohybu vojáků vracejících se z fronty na rotace. Zároveň se válka projevuje i v osobním životě lidí, vzhledem k tomu, že mnoho dobrovolníků a vojáků pochází z těchto oblastí. Příkladem může být nedávný incident, kdy byla v Záporožské oblasti zasažena [skupina vojáků Karpatské brigády](#). Tyto oblasti se také musí vypořádat se zvýšeným počtem vnitřně vysídlených osob (IDP), které uprchly z válečných oblastí. To může v některých případech způsobit přirozené napětí mezi vnitřně vysídlenými osobami a místními obyvateli. Mobilizace a skutečnost, že muži v odvodovém věku mají zakázáno překračovat hranice, si vybírají svou daň na místní ekonomice. Tento problém je palčivý ve všech oblastech Ukrajiny, ale obyvatelé oblastí sousedících s EU byli zvyklí pravidelně vyjíždět za prací.

Informace o válce jsou zprostředkovávány především prostřednictvím televize a médií. Přesto se i v odlehlých částech Ukrajiny zprávy od nasazených vojáků dostávají k obyvatelstvu hlavně prostřednictvím Telegramu nebo aplikací, jako je Viber nebo WhatsApp. To vede k tomu, že stejně jako v jiných oblastech Ukrajiny mají místní obyvatelé přístup k informacím z první ruky navzdory válečné cenzuře médií.

Střední Ukrajina a Kyjev

Morálka obyvatel hlavního města je vysoká. Obchody jsou plné, lidé jsou klidní. Školní vyučování probíhá nejen online, ale i některé školy byly znovu otevřeny. Elektřina v Kyjevě funguje normálně, s výjimkou náletů. Ve městě je vidět více vojáků, ale to platí pro většinu Ukrajiny, vzhledem k obrovskému počtu mobilizovaných lidí. Trivoga zní několikrát týdně a trvá 1-2 hodiny. Během trivogy bývá vypnuta elektřina a doporučuje se, aby lidé odešli do

krytu, i když to dělá málokdo. Dnes se utíká do úkrytu pouze v případě, že je trivoga silná (aplikace Air Ride poskytuje také informace o počtu letících raket/dronů; silná je, pokud útočí několik desítek raket/dronů).

Jsou to méně časté, ale rozsáhlejší útoky dronů a raketových rojů, které se staly normou pro velká města ve střední Ukrajině. Rusové se snaží prolomit protivzdušnou obranu překvapením ve velkém počtu. Kyjev je však na rozdíl od menších měst dobře chráněn protiletadlovými systémy a bateriemi Patriot.

Trendem, který se objevuje již od začátku války, ale v poslední době opět nabírá na síle, jsou kybernetické útoky, a zejména nedávný [několikadenní výpadek mobilní sítě](#), která je klíčová nejen pro civilisty, ale i pro vojenskou komunikaci.

Kontrolní stanoviště jsou většinou bez obsluhy a průjezd je bez překážek. Město je polepeno plakáty nabízejícími členství v různých bojových skupinách (od standardní teritoriální obrany až po krajně pravicovou *Centurii* nebo Pravý sektor), doporučení, jak se chovat při náletech, nabídky výměny zboží v metru, které stále slouží jako protiatomový kryt.

V Kyjevě funguje trh práce většinou normálně, i když mobilizace si vybírá svou daň. Ve městě žije velké množství uprchlíků, kteří jsou v ekonomické nouzi. Do Kyjeva a centrální Ukrajiny se také začínají vracet mezinárodní obchodní řetězce, jejichž hlavním symbolem je návrat McDonald's, který předtím uzavřel všechny své pobočky.

Velká část budov, které byly poškozeny v počáteční fázi konfliktu, kdy byl Kyjev obléhán ze severu, je již nějakým způsobem opravena. Místa jako Bucha a Irpin se stala ukázkovými příklady rychlé rekonstrukce, kterými Ukrajina demonstrovuje svou odolnost. Situace je také "relativně" bezpečná, jediným rizikem jsou raketové a dronové útoky. Pod povrchem však panuje napětí, které pramení z mnoha válečných útrap, s nimiž se zde obyvatelstvo musí vyrovnávat, a psychologická pomoc bude žádaná. Je také třeba vzít v úvahu, že mnozí obyvatelé si uvědomují, že běloruská hranice je vzdálena pouhých 100 km na sever a že se jedná o neustálou hrozbu.

Jižní a východní Ukrajina - válečné zóny

Frontová linie války na Ukrajině je velmi rozsáhlá, a to bez započtení přímé hranice Ukrajiny s Ruskou federací a Běloruskem. Je proto pochopitelné, že se situace v těchto regionech může lišit. Každý z regionů má svá specifika, od Chersonské, Záporožské, Doněcké a Luhanské oblasti až po Charkovskou. Mnohé aspekty života místních obyvatel jsou však velmi podobné. Zejména otázka válečných útrap je citelná napříč celou frontovou linií. Pro tuto válku je také charakteristický pružný pohyb vojsk a různé pokusy o ofenzívy a protiofenzívy, což znamená, že de facto všechny zmíněné oblasti prožívají válku poměrně intenzivně.

Pro tento region je typický velký počet uprchlíků a značný úbytek původního obyvatelstva. Mnoho příslušníků středních a vyšších vrstev, kterým to socioekonomická situace umožňovala, se ihned po vypuknutí války přestěhovalo do zahraničí, nebo alespoň do Kyjeva či jiného velkého města na západní či střední Ukrajině.

Naopak města dále od fronty se stala místem, kde se shromažďují uprchlíci z válečných oblastí, kde probíhají přímé boje. Jedná se především o sociálně slabé, staré a podobně znevýhodněné skupiny, které se přesunuly, mnohdy již po několikáté, jen kousek (asi 20-50 km) za frontovou linii ke svým příbuzným, známým nebo po dohodě do obydí uvolněných jinými uprchlíky.

Tento odstředivý efekt je zřetelně patrný i v průmyslu a hospodářské činnosti obecně. V místech nedaleko frontové linie se hospodářský život do značné míry zastavil. Velké továrny se potýkají s problémy. V mnoha případech je jejich provoz riskantní činností vzhledem k tomu, že jsou považovány za součást strategické

infrastruktury, a jsou proto častým cílem ruského bombardování. Dalším důvodem je, že průmyslové zóny často využívá armáda ke skladování a údržbě vlastního vybavení a k ubytování vojáků.

Jediným odvětvím, které v této blízkosti frontové linie zažívá rozkvět, je sektor služeb, který je nějakým způsobem spojen s přítomností armády. Rostou obchody s potravinami a restaurace, armádní obchody a prodejny vojenských přebytků, čerpací stanice, pneuservisy a autoservisy a různé další formy maloobchodu. Přítomnost armády, která je [díky vysokým platům vojáků](#) plná velmi solventních zákazníků, do značné míry zvýšila ceny na místních trzích, což ztěžuje život místním obyvatelům i přítomným uprchlíkům.

Bojové aktivity jsou patrné každý den. Města ve vzdálenosti 20 až 50 km od frontové linie se nacházejí v akčním dosahu mnoha konvenčních zbraní a jsou také mnohem zranitelnější vůči systémům dlouhého dosahu, protože protivzdušná obrana nemá téměř žádný čas na reakci. Sirény tak začnou houkat až po dopadu prvních raket nebo bomb. V poslední době se sirény ani nerozhoukají, nebo se rozezní jen ve vážných případech. Kdyby se na ně totiž vztahovala pravidla jako v jiných částech země, houkaly by prakticky nepřetržitě. Obyvatelstvo si plně zvyklo na možnost, že smrtící projektil může přiletět kdykoli a kamkoli. V budoucnu to jistě způsobí masivní psychické trauma a různé formy posttraumatické stresové poruchy, ale v současné době to obyvatelstvo přijímá se stoicismem.

Kulturní aktivity v těchto oblastech jsou velmi nízké, nebo žádné. Téměř bez výjimky jsou zavřené školy a školky nebo jiná vzdělávací zařízení. Vzdělávání probíhá online. Jakékoli větší shromáždění obyvatelstva je rizikové. V mnoha případech to komplikuje i distribuci humanitární pomoci. Je obtížné určit příčinu, ale mnohokrát se stalo, že byla bombardována velká skupina civilistů, nebo dokonce vojáků - útočníky upozornili informátoři, neopatrné sdílení polohy na sociálních sítích nebo prostě nahromaděný počet přihlášení na SIM karty. Příkladem může být útok na [pohřeb v Groze](#) nebo zásah v [pizzerii v Kramatorsku](#).

Ukrajinské instituce vyvíjejí neustálý tlak na zamezení přístupu k ruským televizním kanálům, které byly ještě na začátku roku 2022 široce dostupné. Hlavním zdrojem informací se však stal internet, respektive sociální síť Telegram. Necenzurované a téměř nekontrolované skupiny s tisíci členy sdílejí videa z bojů, souřadnice zasažených oblastí, varování před nálety nebo zboží a předměty na prodej. Dalším informačním kanálem je každodenní setkávání s billboardy a plakáty hlásajícími vítězná hesla, snažícími se zvýšit morálku nebo lákajícími k podpoře, či přímo vstupu do ozbrojených sil.

Specifickým rysem válečných zón je zákaz vycházení (tzv. "velitelská doba"). Jedná se o denní režim, kdy civilisté zpravidla nesmějí v noci vycházet ven a po silnicích se může pohybovat pouze vojenská a speciální technika. V prvních měsících války platil tento režim na celém území Ukrajiny, ale nyní se mimo válečné zóny používá jen zřídka.

Dopad války na kulturu

Nejdůležitějším vlivem na ukrajinskou kulturu v důsledku ruské invaze je vznik silné snahy odlišit se jakýmkoli způsobem od všeho, co je ruské. Tento sentiment je na Ukrajině rozšířen jak mezi rusky, tak ukrajinsky mluvícími obyvateli bez ohledu na jejich etnický původ. Všechny ostatní vlivy - ať už jde o náboženství, jazyk, národní a geopolitickou identitu nebo literaturu a hudbu - vycházejí z tohoto sentimentu.

2.1 Zvyky a tradice

Největšími ukazateli kulturního posunu jsou často změny v drobných každodenních zvycích nebo lidových tradicích, které se po generace neměnily. Tyto zvyky a tradice nemusí být ve srovnání se změnou jazyka nebo

náboženské příslušnosti nijak významné, ale velmi silně demonstrují změnu každodenního smýšlení u široké populace, nejen u elit určitých skupin. Níže uvedené příklady vyplynuly z diskusí s ukrajinskými sociology a místními obyvateli.

Ukrajinci méně poslouchají ruskou hudbu, méně čtou ruskou literaturu (včetně klasiků), méně sledují ruské filmy a někteří se dokonce začali vyhýbat tradičním sovětským jídlům, jako je [salát Olivye](#) (nazývaný také "ruský salát"), který se tradičně podává na Silvestra. Toto kulturní a kulinářské vakuum naopak způsobilo, že se objevila silná nová generace umělců a dalších tvůrců, kteří pomáhají zaplnit prázdnotu, jež v ukrajinské kultuře vznikla odmítnutím ruské kultury. Rozšiřuje se ukrajinskojazyčná YouTube a knižní produkce a díky rostoucím vazbám mezi Ukrajinou a západními zeměmi na Ukrajinu proudí více západní kultury.

Jedním z nejviditelnějších příkladů dopadu války na tradiční kulturu je masový přechod velké části ukrajinské společnosti na gregoriánský kalendář při slavení Vánoc, tj. posunutí Vánoc ze 7. ledna po Novém roce na 24.-25. prosince, jak je zvykem v západním křesťanství. Asi nikdo nečekal, že snaha Ukrajiny oddělit svou identitu od ruských kulturních vlivů zajde tak daleko.

2.2 Jazyk

Ukrajina je multietnický stát, na jehož území se mluví několika jazyky. Na Ukrajině bylo běžné, že různé jazyky koexistovaly a překrývaly se. Nejedná se pouze o ruštinu a ukrajinštinu, ale také například o maďarštinu, rumunštinu, tatarštinu a různé dialekty, jako je například rozšířený *suržyk*.

V průzkumu, který v roce 2016 provedlo Razumkovovo centrum, považovalo 60 % respondentů ukrajinštinu za svůj rodný jazyk, 15 % takto vnímalo ruštinu a přibližně 22 % vnímalo oba jazyky současně jako rodné. Při srovnání se statistikami z roku 2006, kdy mezi Ruskou federací a Ukrajinou neprobíhal ozbrojený konflikt, je patrný poměrně výrazný rozdíl. V roce 2006 označilo 52 % respondentů za svůj rodný jazyk ukrajinštinu, 31 % ruštinu a 16 % oba jazyky. Respondenti byli také dotázáni, jaký jazyk používají doma - 44 % uvedlo výhradně ukrajinštinu, 5 % převážně ukrajinštinu, 13 % výhradně ruštinu a 11 % převážně ruštinu a 25 % připustilo obě možnosti. O deset let dříve, v roce 2006, byla situace ještě více vychýlena ve prospěch ruštiny. Výhradně ukrajinštinu tvrdilo 39 % respondentů [1] a 7 % hlavně ukrajinštinu. Výhradně rusky doma mluvilo 28 % a převážně 10 %. Obě možnosti připustilo 15 % respondentů. Vidíme tedy masivní posun ve prospěch ukrajinského jazyka.

Je třeba připomenout, že před válkou na Donbasu byla na Ukrajině převažujícím mluveným jazykem ruština a s ukrajinštinou se bylo možné setkat hlavně ve styku s úřady, při úředních úkonech nebo při komunikaci s obyvateli západní Ukrajiny. Také někteří učitelé a umělci ji používali na veřejnosti. Ukrajinština byla také nástrojem sebeidentifikace menšin, které se ještě před 24. únorem potřebovaly vymezit vůči "ruskému světu". Bylo však velmi časté setkat se s vojáky, ukrajinskými vlastenci, dobrovolníky a dalšími nepochybně proukrajinskými činiteli, kteří v každodenní komunikaci dávali přednost ruštině. To se výrazně a masově změnilo po ruské invazi.

Ruský jazyk je spojován s extrémně negativními náladami a dnes je běžně vnímán jako "jazyk okupantů". Pro obrovské množství lidí, kteří byli válkou přímo či nepřímo zasaženi, se tak stala bolestnou připomínkou válečné reality. Ve většině ukrajinských rodin je někdo, kdo slouží v armádě nebo byl nějakým způsobem poškozen, zraněn či dokonce zabit v důsledku ruské invaze. V ukrajinských organizacích a firmách se ruština z "prestižních" důvodů přestává používat a ostentativně se upřednostňuje ukrajinština. Na základě komunikace se členy jedné kyjevské humanitární organizace lze říci, že mnoho lidí prostě odmítá odpovědět na otázku v ruštině, nebo odpovídá ukrajinsky.

Podle průzkumu ze srpna 2023, 60 % respondentů komunikuje doma ukrajinsky, přibližně 30 % ukrajinsky a rusky a pouze 9 % rusky. Z průzkumu také vyplývá, že 82 % respondentů považuje ukrajinštinu za svůj rodný jazyk a pouze 16 % za něj označilo ruštinu.[2]

Vzhledem k válečné situaci je třeba brát tyto statistiky s rezervou. Někteří respondenti jsou ve velmi emotivním stavu a zároveň je prostě nepopulární "přiznat" se k používání ruštiny. Respondenti také mohou pociťovat strach z "nežádoucí" odpovědi a léta konspirace v Sovětském svazu vytvořila u starších místních obyvatel silný návyk veřejné autocenzury. O jisté míře "zaujatosti" těchto průzkumů svědčí i to, jak se vyvíjelo vnímání "rodného jazyka", což není věc názoru, ale faktu. Rozdíly jsou při srovnání let 2006, 2016 a 2023 natolik výrazné, že je nelze vysvětlit prostou demografií ani tím, že v letech 2016 a 2023 Ukrajina neovládala významnou část svého území, a tudíž postrádá více rusky mluvících respondentů. Spolehlivě identifikovat posun v užívání jazyka bude možné až několik let po válce. Masivní odklon od ruštiny je však patrný již dnes.

Tento trend je pochopitelně méně patrný v místech na východě a jihu, tedy blíže k frontové linii, kde vždy převládala ruština. Také například ukrajinština se příliš nepoužívá mezi humanitárními pracovníky v terénu, kde je nutné komunikovat s obyvatelstvem, které stále hovoří převážně rusky. Obyvatelstvo Donbasu bylo vždy téměř výhradně rusky mluvící částí Ukrajiny, a to především proto, že se do oblasti stěhovali za prací lidé z různých částí SSSR. Ukrajinština byla na Donbasu běžná pouze mezi místními vesničany pracujícími v zemědělství a téměř výhradně mezi nejstarší částí obyvatelstva. Těchto ukrajinsky mluvících místních obyvatel však značně ubylo v důsledku hladomoru, světových válek a cíleného stěhování. I v těchto silně ruskojazyčných oblastech je však nyní možné zaslechnout hovorovou ukrajinštinu. Z vlastní iniciativy mluví lámanou ukrajinštinou i lidé, kteří byli vysídleni ze svých domovů a v současné době zažívají značné rozčarování z dřívějších proruských názorů.

Obecně lze tedy říci, že ukrajinština zažívá velký rozmach. Dost možná poprvé v historii se tak děje z velké části "dobrovolně" a ve velkém měřítku. Rozsah a šíře utrpení spojeného s ruskou invazí jsou základem vůle obyvatel vymezit se proti "ruskému světu".

Jazyk však stále zůstává kontroverzním tématem. V ukrajinské armádě existují rusky mluvící jednotky, které běžně komunikují v ruštině. Stejně tak jsou známy případy, kdy jsou váleční uprchlíci z Donbasu, kteří kvůli ruské agresi přišli o všechno a celý život používali ruštinu, na západní Ukrajině diskriminováni a nemohou získat ani základní zaměstnání, jako je prodavač nebo číšník, dokud se nenaučí ukrajinsky. Na západní Ukrajině je tedy ukrajinština podmínkou i pro běžné zaměstnání. Ve střední a východní části to pro běžné lidi neplatí.

Jiná situace je však ve veřejných funkcích, celostátních médiích nebo v umění. Mnoho rusky mluvících umělců přechází na ukrajinštinu a i moderátoři, kteří donedávna mluvili rusky, nyní používají ukrajinštinu. Příkladem je populární ukrajinská ruskojazyčná moderátorka Máša Jefrosinová, která zcela přešla na ukrajinštinu. Nebyla k tomu donucena pod hrozbou ztráty zaměstnání, ale spíše pod společenským tlakem. Veřejný tlak na vlivné lidi, aby ve své profesní veřejné roli nepoužívali jazyk okupantů, sílí. Totéž platí i pro známé youtubery a další influencery.

Lze tedy konstatovat, že s výjimkou západní Ukrajiny běžní lidé nadále mluví jazykem, který používali dříve, i když mnozí ve snaze odlišit se od Ruska přecházejí na ukrajinštinu. Méně dobrovolné je to v případě veřejných činitelů, kteří jsou veřejností tlačeni k tomu, aby začali mluvit ukrajinsky, nebo na západě Ukrajiny, kde byla ukrajinština v minulosti běžná a neznalost jazyka může způsobit diskriminaci.

2.3 Náboženství

V zemích bývalého Sovětského svazu hraje religiozita překvapivě velkou roli. Bývalí komunističtí vůdci si to uvědomili, a poté, co se jim nepodařilo náboženství vymýtit, snažili se oficiální struktury využít ve svůj prospěch. V Rusku a na Ukrajině se zaměřili na pravoslavnou církev. Toto spojenectví mezi církví a státem v pravoslavné kulturní sféře má hluboké kořeny, vzhledem k tomu, že vychází ze samotné podstaty cízaropapismu, který pravoslaví převzalo od Byzantské říše a ze zemí bývalého ruského impéria nikdy nezmizel. Otázka náboženské příslušnosti se tak přirozeně dostává do politické arény.

Východní pravoslavná církev je organizována do autokefálních církví, které jsou na sobě nezávislé. Mnohé z těchto jurisdikcí odpovídají území jednoho nebo více moderních států. Největší z těchto církví je moskevský patriarchát, který odpovídá Rusku a některým dalším postsovětským státům včetně Ukrajiny. Ukrajina má zároveň svou vlastní autokefální pravoslavnou církev. Dlouhou dobu koexistovaly vedle sebe.

Vzhledem k tomu, že náboženství a politika jsou v pravoslavné kulturní sféře propojeny, promítla se válka mezi Ruskem a Ukrajinou i do náboženské sféry. Nejikoničtějším příkladem je takzvaný "boj o *tomos*", kterým se bývalý prezident Porošenko snažil znovu získat svůj politický mandát. Moskevský patriarchát má na Ukrajině dlouhodobě většinovou roli. S upevněním politiky prezidenta Vladimira Putina v Rusku se stal jedním z nástrojů ruské politické moci. Zejména na východní Ukrajině patřila většina církví moskevskému patriarchátu. Již během první vojenské invaze Ruské federace na počátku roku 2014 sehrálo mnoho duchovních neslavnou roli kolaborantů s útočníky.

Je důležité si uvědomit, že náboženské rituály mají na určité skupiny ukrajinského obyvatelstva silný vliv. Z čistě náboženského hlediska je mnoho věřících spíše pověřivých. To jde ruku v ruce s určitým mytologickým statusem pravoslavného duchovenstva. V kontextu války to vede k vysoké toleranci k přestupkům a zrádným činům z jejich strany. Jsou známy příběhy, kdy například v Irpinu, obléhaném ruskými vojsky a dějišti mnoha válečných zločinů, místní duchovní vítali okupační vojska. Moskevský patriarchát je totiž úzce spjat s ruskou vládnoucí strukturou a poskytuje jí morální legitimitu. Mnozí pravoslavní duchovní moskevského patriarchátu na Ukrajině jsou v první řadě loajální svým ruským nadřízeným.

Ruská invaze však přinesla i prolomení několika tabu. Ukrajinská vláda se snaží posílit loajální kyjevský patriarchát a trestat zrádce i v církevních strukturách. Toto opatření však není snadné kvůli silné úctě obyvatelstva, které bylo velmi často pokřtěno členem moskevského patriarchátu. Asi nejznámějším případem je [pokus o vypovězení smlouvy a následné vyhnání](#) Moskvě přátelských duchovních z [Kyjevsko-pečerské lávry](#). Ani v době války se však tento vliv nepodařilo vymýtit, a to ani v Kyjevě, který sám zažil obléhání a intenzivní bombardování. To ukazuje, jak složitá je situace. Postupně však v ukrajinské společnosti dochází k určitému pohybu, ať už směrem k větší sekularizaci, úplnému opuštění náboženských pozic, nebo k proměně identity směrem ke kyjevskému patriarchátu.

Na mnoha místech však existují komunity, kde válkou postižené obyvatelstvo odmítá přijmout proruské duchovní. Například incident v Chmelnyckém, kde duchovní moskevského patriarchátu [napadli ukrajinského veterána](#), skončil násilným vyhnáním těchto duchovních. Případy, jako je odmítání promoskevských duchovních [pořádat pohřby](#) padlých ukrajinských vojáků, také rychle odčerpávají jejich popularitu a úctu mezi prostými lidmi.

Mnozí duchovní moskevského patriarchátu jsou patriotičtí nebo alespoň neutrální a podporují Ukrajince v jejich úsilí. Otázka náboženské příslušnosti však zůstává jedním z hlavních problémů ukrajinské společnosti. Ukrajinská vláda se snaží eliminovat ruský vliv, ale zároveň je nucena postupovat opatrně, a to nejen kvůli části

obyvatelstva patřící k moskevskému patriarchátu, ale také kvůli mezinárodnímu společenství, které by tyto kroky mohlo považovat za porušení náboženských svobod.

2.4 Kolektivní a geopolitická identita

Andrew Wilson shrnul svou přednášku na konferenci Nations and Nationalism 2023 Ernest Gellner Lecture následovně:

"Odolnost Ukrajinců tváří v tvář ruské invazi v roce 2022 lze vysvětlit kumulativní změnou identity prostřednictvím po sobě jdoucích revolucí: Oranžové revoluce v roce 2004, Majdanské revoluce neboli Revoluce důstojnosti v letech 2013-2014 a současné, zatím nepojmenované války. Dvě fáze války, tedy v letech 2014 a 2022, urychlily občanskou i sociální konstrukci ukrajinské identity. Postsovětská Ukrajina je nyní konsolidovaným občanským a politickým národem. Zároveň však dochází k většímu konsenzu na tradiční nacionalistické mytologii, která je definována odporem k agresivní reimperializaci Ruska a autokratické politické kultuře a hypereuropeizací Ukrajiny." [3]

Válka byla vždy důležitá pro geopolitickou emancipaci národů, protože konstitutivní mýty mnoha národů vycházejí z válečné zkušenosti. Jak došel Wilson k závěru, války mohou šířit a upevňovat staré mýty a vytvářet nové (společný cíl, nové začátky, vítězství, ale i porážky). Cituje Anthonyho Smithe a uvádí, že válečná zkušenost může sjednotit dříve nesourodé skupiny a odlišit je od těch, které je ohrožují.

"Hrozba smrti a dobytí může přinutit obyvatelstvo, aby se postavilo zásadním otázkám o své identitě a cílech. Význam mýtů se zvyšuje. Jsou sakralizovány konfliktem, který také vytváří tvrdší hranice my/oni. Podle Ernesta Rennana (1881): "Lidé sdílejí slavné dědictví i lítost a společný program, který je třeba uskutečnit. To, že jsme společně trpěli, radovali se a doufali, má větší cenu než společné daně nebo hranice, které odpovídají strategickým zájmům a jsou nezávislé na rasových a jazykových ohledech". Válka demokratizuje paměť. Všichni, kdo bojují za národ, jsou připomínáni, nejen elity. Občanská stránka Majdanu se tedy přirozeně snoubí s občanským válečným úsilím." [4]

Zdá se, že v případě etnonacionality to funguje. Jak shrnuli ukrajinští sociologové z Kyjevského mezinárodního sociologického institutu, etnicita v průzkumech na Ukrajině po invazi v podstatě přes noc zmizela. Etnonacionální patriotismus na západní Ukrajině, podobně jako v různých subkulturách, existoval v minulém století vždy, ale v současné době se zdá, že na Ukrajině převládá občanský patriotismus bez ohledu na etnickou či národnostní příslušnost.

Z kulturního hlediska vzniká mnoho materiálů, v nichž se mladí spisovatelé zabývají otázkami vlastní identity. V praxi to znamená především vymýcení všeho ruského. Otázkou je, co zaplní uvolněný prostor. Až bude Puškin vytlačen, lze povolát staré ukrajinské spisovatele a básníky. To však nestačí. Často jsou to právě mladí autoři a tvůrci, kteří takto vyprázdněný prostor obsadí. V současnosti například získává popularitu ukrajinská spisovatelka a intelektuálka Oksana Zabužko. Těžko říci, zda se její literatura veze na vlně válečných emocí, nebo zda přežije i deset let po válce. Zatím však funguje. Na popularitě získávají také knihy veteránů, kteří zažili boje v roce 2015. Lidé je znovu objevují, přestože vyšly už před lety.

Západní komentátoři se často ptají ukrajinských umělců a politiků, jaká je ukrajinská kultura a ukrajinské hodnoty. Je otázkou, do jaké míry jsou jejich odpovědi již součástí určitého národního mýtu, ale vždy se zmiňují o svobodě.

Mnoho ukrajinských umělců v minulosti vzhlíželo k ruské kulturní scéně. To nyní přinejmenším na nějaký čas končí. Ukrajina se definitivně rozvádí s ruskou kulturní osou jako dominantním kulturním vlivem. To znamená jak znovuobjevení starých ukrajinských kulturních osobností, tak vznik nových. Ukrajina má 40 milionů obyvatel, i když mnoho z nich je nyní v diaspoře, a sama o sobě je poměrně velkým kulturním prostorem. Tento prostor se však nyní evropeizuje - jak díky evropsko-ukrajinské solidaritě, tak díky masivní ukrajinské diaspoře, která se v Evropě objevila v posledních dvou letech. Budoucí Ukrajina bude tedy mnohem evropštější, ať už válka dopadne jakkoli.

Svoboda jako často zmiňovaná hodnota má skutečně určitou oporu ve společenských vědách. Ruský prezident Vladimir Putin zdůvodnil své rozhodnutí napadnout Ukrajinu [tvrzením, že](#) ukrajinská kultura je bližší Rusku než Evropě a že obě země odděluje pouze umělá hranice. Několik vědců, jako například Tim Reeskens nebo Henrik Höjer, analyzovalo výsledky World Values Survey a European Values Study pro Ukrajinu a Rusko a v podobnosti hodnot lze jasně vidět příbuznost Ruska a Ukrajiny a společnou postsovětskou historii. Na druhou stranu se od sebe v posledních třech desetiletích stále více vzdalují. Z politického hlediska je na Ukrajině více než v Rusku slyšet volání po demokracii, zatímco současný systém Ukrajince neuspokojuje, ale Rusové jej akceptují. V průběhu času je vidět, že se tato propast zvětšuje. Na Ukrajině vzrostl počet respondentů, kteří si demokracie maximálně cení, z přibližně 35 % na začátku roku 2000 na 45 % v roce 2020. V Rusku se naopak tato skupina za stejnou dobu snížila z necelých 30 % na dnešních 23 %. [\[5\]](#) Rozdíl v názorech na demokracii se tak mezi zeměmi zvětšuje. Ukrajina se také cítí být relativně blízká Evropě (na podobné úrovni jako Polsko), přičemž většina Ukrajinců na rozdíl od většiny Rusů Evropské unii důvěřuje. [\[6\]](#) Zdá se, že Ukrajina vzhlížela k Evropě, aby dosáhla svých ambicí, již před invazí (výše uvedené údaje jsou z roku 2020), a lze očekávat, že v posledních dvou letech plnohodnotné invaze tyto nálady jen posílily.

Lze také předpokládat, že ukrajinská kultura se bude více sekuritizovat, ne-li přímo militarizovat. Veteránů bude hodně a ve společnosti budou vzbuzovat respekt. Nebude překvapením, pokud se to projeví i na politické úrovni. Zde může Ukrajina čerpat ze zkušeností jiných zemí, kde se po válce objevily vlivné skupiny veteránů. Příkladem může být Chorvatsko, kde se v poválečných letech veteráni těšili tak vysokému společenskému respektu, že se řada lidí snažila korumpovat úředníky, aby formálně získali status veterána. Vzhledem k tomu, že ho mohl získat i člověk, který přímo nebojoval, ale podporoval válečné úsilí jiným způsobem - např. logistikou -, neexistoval snadný způsob, jak ověřit účast na válečném úsilí. Nakonec se stalo, že v Chorvatsku je asi desetkrát více registrovaných veteránů (přibližně půl milionu) než skutečných účastníků bojů. Veteráni jsou tak dnes vnímáni jako příživníci, kteří tento status získali neprávem, a jestliže dříve byli ve společnosti sjednocujícím faktorem, dnes působí přesně opačně. [\[7,8\]](#) Lze očekávat, že status veterána bude cenný i po válce na Ukrajině. Ukrajinská administrativa i veteránské organizace by si měly dát pozor, aby nedošlo k znehodnocení statusu veterána podvody a korupcí, jako se to stalo v Chorvatsku.

2.5 Nová polarizace: Ti, kteří zůstali, a ti, kteří odešli

Ukrajinská společnost viní muže, kteří opustili zemi, z toho, že se nepodíleli na její obraně. Nejsilnější odsouzení dopadá na muže, kteří se nezákonně vyhnuli odvodu, takzvané "odvedence", pro které má jejich odchod i právní důsledky. O něco slabší opovržení je namířeno proti mužům, kteří odešli na základě různých typů zdravotních nebo rodinných výjimek. Příkladem mohou být muži, kteří měli v době mobilizace tři a více nezaopatřených dětí. Nemuseli narukovat a mohli opustit zemi, ale při přechodu hranic tyto muži často dostávali od ukrajinských pohraničnicků karafiáty nebo jiné květiny - které se dávají ženám. Byla to urážka a symbol opovržení, že místo boje odcházejí. O bohatších Ukrajincích, kteří před válkou uprchli do zahraničí, se mluví stejně žertovně - prý vstoupili do "monackého pluku", což je parodie na slavný Azovský pluk. Tento sentiment není v době války neobvyklý, přestože je někdy v rozporu se státní politikou - v roce 2022 například starosta Kyjeva Vitalij Kličko vyzval obyvatele Kyjeva, aby se nepodíleli na obraně města nebo údržbě jeho kritické infrastruktury, aby hledali

útočiště mimo město, a to i u příbuzných v zahraničí, aby nenarušovali bojové operace a obranu Kyjeva. Podobné výzvy se v [různých podobách opakovaly i v dalších městech](#).

Méně typické jsou podobné nálady, které se začínají objevovat u žen, dětí nebo starších lidí, kteří odešli do zahraničí.

Jak bylo popsáno výše v textu, probíhající válka pomáhá zacelit některé rozpory v ukrajinské společnosti - zejména ty, které se týkají kolektivní ukrajinské identity, jazykové politiky nebo geopolitické orientace. V ukrajinské společnosti se však objevuje nová, nečekaná propast, jejíž závažnost a dlouhodobý dopad je obtížné odhadnout, ale její krátkodobý dopad - který se v prvních letech po válce pravděpodobně ještě zintenzivní - nebude zanedbatelný. Jedná se o rozdělení společnosti na ty, kteří v zemi zůstali, a ty, kteří ji opustili. A to bez ohledu na to, zda ti, kteří zůstali, zažili válečné útrapy [9] nebo množství pomoci, kterou byli ti, kteří odešli, schopni své zemi poskytnout. [10] Jinými slovy, toto rozdělení nemá nic společného s tím, kdo čím přispěl k obraně Ukrajiny - souvisí výhradně s tím, zda dotyčný odešel, nebo zůstal a sdílel tak osud země ve válce, nebo byl v pomyslném bezpečí a pohodlí cizí země.

Toto rozdělení je nejsilněji pociťováno v oblastech aktivních bojů, kde setrvání v zemi, i když člověk nebojoval, znamenalo zakoušet válečné útrapy. Autoři tuto situaci demonstrují na dvou vlastních pozorováních - (1) rozvětvené uprchlické rodiny z města Kryvyj Rih a (2) členů Charkovského symfonického orchestru.

V prvním případě se jedná o babičku, její dvě dcery ve středním věku a jejich tři nezletilé děti. V prvních měsících války uprchly před boji a díky slovenským dobrovolníkům byly bezplatně ukrývány v rodinném domě nedaleko Bratislavy, kde jim bylo poskytnuto ubytování na dobu neurčitou - bez ohledu na délku války. Ženy a děti byly po příjezdu ve špatném psychickém stavu, ale včas se zotavily. Dobrovolníci, kteří jim ubytování poskytli, se jim ve spolupráci s majitelem nemovitosti snažili integraci do nového prostředí co nejvíce usnadnit a zpříjemnit - pomohli dětem začlenit se do místní školy, sehnali jim ukrajinské knihy, pravidelný přístup na internet, místní rodiny je mile přijaly a začaly je brát na výlety či dovolené. Jejich situace se stabilizovala a jejich psychický stav se postupem času normalizoval. Bylo zřejmé, že jim chybí manželé a otcové, ale začaly opět žít celkem normálním životem. V prosinci 2023 se všichni rozhodli strávit několik týdnů doma na Ukrajině se svými rodinami. A odjeli do Kryvého Rihu. Očekávali, že se znovu setkají s širší rodinou a manželi. Byli velmi překvapeni, že je doma čekalo mnohem chladnější přivítání. Místní komunita, která denně prožívala válečné útrapy, se za rok natolik mentálně posunula, že relativně spokojení navrátilci ze zahraničí, přestože byli jejich rodinami, působili na místní jako cizinci. A místní se k nim tak i chovali. Dotyčné ženy a děti totiž nebyly přítomny v místní komunitě v jejich nejtěžších chvílích, a tak se nemohly podělit o své zkušenosti - které jsou nepřenositelné, emocionální povahy. Skutečnost, že je jejich vlastní manželé a širší rodina původně poslali na Slovensko, aby je ochránili, na situaci příliš nemění. Nikdo nečekal, že válka bude trvat tak dlouho - a životní zkušenosti z posledního roku a půl odloučení obou skupin - těch v Krivém Rogu a těch, které odešly - jsou nyní tak vzdálené, že si rodiny nerozumějí. Jsou si navzájem cizí. Hluboce traumatizovaní místní Ukrajinci nenacházejí žádnou spojitost s životy svých vlastních rodinných příslušníků, kteří žijí relativně normální život, a jejich fotografie na sociálních sítích z návštěvy bazénu nebo výletu na zmrzlinu je naplňují radostí z toho, že jsou v bezpečí, ale stejnou měrou je dráždí a provokují. Manželé mrznoucí v zákopech vidí na Instagramu příběhy svých manželek v lázních a samota, odloučení a kontrast jejich životů s životy jejich rodin je dráždí a zraňuje. Místní se za své reakce poněkud stydí, protože to vypadá, jako by obviňovali vlastní rodiny, že také netrpí. Rozdíl v utrpení a každodenním prožívání však způsobuje rozkol v duševních světech obou skupin. A pro rodiny, které zůstaly na Ukrajině, se jejich příbuzní, kteří odešli do zahraničí, stali cizími.

Přestože ne všichni uprchlíci z Ukrajiny byli přijati tak hezky, jako rodina z Kryvého Rogu, naprostá většina z nich žije lepší a normálnější život než ti, kteří zůstali ve východní a jižní části země. Situace odcizení tedy není

ojedinělá.

Podobný případ popisují příbuzní členů Charkovského symfonického orchestru. Charkov byl městem, které na začátku války na jaře roku 2022 zažilo prudké boje, a Charkovský symfonický orchestr byl jako celek vyslán do zahraničí v rámci "kulturní fronty". Jeho úkolem je dodnes demonstrovat vrchol ukrajinské kultury, získávat dobrou vůli pro Ukrajinu v zahraničí, připomínat těžký úděl a oběti Ukrajinců bojujících proti ruské invazi a obecně získávat podporu a prostředky pro ukrajinské válečné úsilí. Její členové tak plní cenné poslání v oblasti kulturní diplomacie a získávání finančních prostředků na Západě. Navzdory své důležité roli jsou i oni postiženi rostoucím rozdělením na "ty, kteří zůstali, vs. ty, kteří odešli" - a dostávají nálepku těch, kteří si užívají bezpečí cizích zemí a nepodílejí se na utrpení těch, kteří zůstali. Když se vracejí domů na dovolenou nebo na prázdniny, místní obyvatelé uznávají jejich podíl na válečném úsilí, ale rozdíl ve zkušenostech s válkou z nich dělá ve vlastním městě stále větší cizince.

Tento psychologický efekt není ve válce výjimečný, ale vzhledem k milionům Ukrajinců, kteří opustili zemi, a nečekané délce války se individuální tragédie jednotlivých rodin stávají celospolečenským problémem, s nímž se ukrajinská společnost bude muset vypořádat - a země EU jí budou muset pomoci, pokud se má ukrajinská společnost perspektivně integrovat do evropské společnosti.

Velký konfliktní potenciál může vzniknout v situaci, kdy válka skončí a část uprchlíků se začne vracet do země. Půjde o lidi se zdroji nebo vzděláním a západním know-how. Budou chtít využít svých zkušeností a potenciálu, přičemž v cestě jim budou stát veteráni, kteří přišli o kariéru, a budou se domnívat, že je spravedlivé, aby to byli oni, kdo bude vykonávat svůj podíl na moci. Ať už bude u moci jakákoli vláda, bude muset přijít s nějakou strategií usmíření; do jaké míry se jí to podaří, bude do značné míry záviset na výsledku války - a tak se bude rozhodovat na bojišti.

Kulturní fronta

Z výše uvedených příkladů je zřejmé, že válka ovlivňuje kulturu. Není proto divu, že na válku začala reagovat i kulturní a umělecká obec - a nemalá část z ní se do ní přímo zapojila. Pro mnohé z nich se stala jejich osobní formou odporu - způsobem, jak přispět k válečnému úsilí, aniž by použili zbraně - ale spíše psaní, hudbu, nástěnné malby, videa na TikToku nebo malování protitankových "[ježků](#)".

Ukrajinci, stejně jako Rusové, velmi dobře chápou, že kultura může být zbraň. Sovětský svaz to dělal běžně, kladl na kulturu velký důraz a věnoval na ni nemalé procento HDP. [11] Proto Rusové přijímají řadu opatření, aby kontrolovali média, kulturu a historii. [12] Ve slavném projevu v předvečer ruské invaze na Ukrajinu vysvětlil Vladimir Putin invazi nejen bezpečnostními či ekonomickými, ale také kulturními důvody: "Ukrajina pro nás není jen sousední zemí. Je neoddělitelnou součástí naší vlastní historie, kultury a duchovního prostoru. [13] Analýzy [historiků](#) a [dalších odborníků](#) označily tento projev za podklad pro snahy o vymazání legitimní existence Ukrajiny jako suverénního národa a přepisování historie, které neodpovídá skutečnosti. Zapojení kultury a historie do války o "srdce a mysl" je tak v postsovětském prostoru standardní.

Od ruské anexe Krymu a podpory proruských separatistů v roce 2014 a zejména od ruské invaze v únoru 2022 se otevřeně hovoří o otevření tzv. [kulturní fronty](#) na Ukrajině. V praxi to znamená, že kulturní otázky, jako je jazyk, média, identita, historie nebo kulturní produkce, například literatura nebo hudba, začaly být vnímány jako součást války s Ruskou federací nebo s takzvaným "ruským světem", což je termín označující země patřící do

ruského civilizačního okruhu, kde má ruská kultura dominantní roli. Nejvýraznějšími bojovníky jsou obvykle novináři a zaměstnanci kulturních institucí, ale na Ukrajině se součástí kulturní fronty, často z vlastní iniciativy, stala řada hudebníků, [spisovatelů a nakladatelů](#), [sportovců](#), [divadelníků](#), [kreativců](#) a [výtvarníků](#), [youtuberů](#) (místních Ukrajinců stejně jako zahraničních, kteří se zapojili do úsilí ukrajinské kulturní fronty, například Christian Borys alias "[Svatý oštěp](#)") a [online influencerů](#).

Ke kulturní frontě se do jisté míry přidali historici nebo sociologové, kteří začali vysvětlovat (a někdy i nacházet) rozdíly mezi ukrajinskou a ruskou kulturou, aby ukázali, že Ukrajinci jsou jiní než Rusové. Zmíněná snaha je výrazem odporu ukrajinské akademické obce vůči ruským snahám vykreslit Ukrajinu a Ukrajince jako jakési "Západem kontaminované Rusy", jak se vyjádřili sociologové z Kyjevského mezinárodního sociologického institutu.

3.1 Umění války - doslova

Tento vzestup na kulturní frontě do značné míry souvisí s počátečním šokem z invaze a následně s podobně nečekaným úspěšným odražením ruských vojsk na severní frontě z okolí Kyjeva. Najednou se objevilo velké množství hrdinských událostí, které značně pozvedly morálku obyvatelstva a byly okamžitě zformovány do příběhů, které povzbudily národního ducha. Mnohé z těchto příběhů byly určeny vlastnímu obyvatelstvu, velká část z nich však byla určena i zahraničnímu publiku. Je zřejmé, že zpočátku šlo o spontánní záležitost, která se však rychle a účinně proměnila v koordinované úsilí. Například národní píseň "Červona Kalyna", kterou zpíval ukrajinský zpěvák na ulicích obleženého Kyjeva, se stala legendární a brzy ji do své [nové písně začlenila](#) například světoznámá skupina Pink Floyd.

Dalším příkladem úspěšného PR pro zahraniční publikum je úspěch ukrajinské skupiny v soutěži Eurovision Song Contest, kde se [píseň "Stefania"](#) stala hitem. V porovnání s ruskou prodělečnou produkcí, která sází na nostalgii a patos, vykazuje ukrajinský případ relativně vyšší "produkční hodnotu", která je pro Západ mnohem přitažlivější.

Ukrajinci vytvořili obrovské množství virálních videí o úspěších a útrapách obránců vlasti. Podařilo se jim také vytvořit "[tematické písně](#)" k některým významným událostem a bitvám. Příkladem je [široce sdílené video](#) adorující Azovský pluk, který kladl hrdinný odpor v obleženém Mariupolu. I toto video představuje velmi brutální obrazový materiál válečné reality. Dalšími příklady jsou píseň "Bajraktar", která se váže k zastavení ruské obrněné kolony táhnoucí na Kyjev, nebo skupina Antytila a její píseň "[Fortecija Bachmut](#)", složená o bitvě u Bachmutu a obráncích města. Antytila je jednou z neznámějších domácích ukrajinských kapel, ale v té době působila na frontě [jako příslušníci Teritoriální obrany](#), jak je patrné z jejich videoklipu, který ukazuje, jak obsluhují a střílejí z americké houfnice M777, která byla v té době ve výzbroji ukrajinské "*terdefence*". Díky své autenticitě se píseň stala také virální. Podobná videa se stala součástí každodenního informačního kanálu o válce. Mnoho významných okamžiků války, samy o sobě velmi emotivní, tak získaly také svůj vlastní "soundtrack", který je v kolektivním prožitku ještě více umocnil.

Je třeba mít na paměti, že válka na Ukrajině se zapíše do mediální a kulturní historie, zejména proto, že je k dispozici obrovské množství "reálných záběrů" z bojů, které jsou nesmírně brutální a znepokojivé. [Velmi silným](#)

[příkladem](#) je video, na němž je neznámý řadový ukrajinský voják zajat a popraven ruskými bojovníky poté, co bezvýrazně prohlásí: "Sláva Ukrajině". Toto video mělo obrovský mediální dopad jak na samotné Ukrajince, tak i v zahraničí.

Obrázek 1: Obrázek ukrajinského vojáka z virálního videa, který byl popraven ruskými silami poté, co řekl "Slava Ukrayini". Zdroj: MZV ČR: Zdroj: Euromaidan press, 6.3.2023.

Popravený voják se stal národním symbolem, podobně jako památná reakce obránců Hadího ostrova na ruskou válečnou loď. Právě neustálý přísun těchto materiálů pomáhá udržovat vysokou morálku obránců a zahraniční spojence motivovat k pomoci. Ukrajinské jednotky INFOOPS dokázaly rychle vytvořit vysoce kvalitní audiovizuální "stříhové filmy", které ukazují válku optikou ukrajinských obránců. Pochopitelně se snaží vyzdvihnout úspěchy a bojovou odolnost vlastních vojáků tváří v tvář drtivé přesile. Nezapomínají však ani na dokumentaci válečných zločinů ruských vojáků a kladou důraz na prokázání příkladného humánního chování příslušníků ukrajinských ozbrojených sil. Jedná se do jisté míry o válečnou propagandu, vzhledem k tomu, že v realitě brutální zákopové války se ukrajinská strana také dopouští zločinů. Nicméně produkce těchto materiálů a jejich zveřejňování, zejména na Twitteru a Telegramu, je pro západní média skutečnou pokladnicí atraktivního a pozornost přitahujícího materiálu.

Dopad této války na sociální sítě je rovněž obrovský a těžko dokumentovatelný. Ukrajinci obratně pracují s Facebookem a zejména TikTokem, kde se objevují trendové klipy z bojů nebo jiná videa - například rozšířené taneční kreace vojáků. Říká se, že válka ve Vietnamu byla první, která měla svůj vlastní "soundtrack", a válka v Perském zálivu byla první, která byla vysílána v přímém přenosu. O ukrajinské válce lze říci, že je první velkou válkou, která je zobrazována online.

Kromě toho, jak se Ukrajina snaží prezentovat průběh války navenek, je velmi zajímavé sledovat, jak vládnoucí

establishment sděluje obraz války vlastnímu obyvatelstvu. Jak již bylo zmíněno, informování o válce podléhá spíše demokratickým a decentralizovaným mechanismům. Ne proto, že by to bylo záměrem státní propagandy, ale jednoduše proto, že miliony lidí jsou přímo zapojeny do války - vojáci, první respondenti, obyvatelé válečných oblastí atd. - a jsou v častém a přímém kontaktu se svými rodinami a blízkými. To má za následek, že i přes tlak státní propagandy má mnoho lidí reálnou představu o situaci na bojišti. Stát se snaží vytvářet tlak na všechny vrstvy obyvatelstva, aby buď morálně, finančně, nebo fyzicky podporovaly válečné úsilí. Po celé Ukrajině je rozmístěno velké množství reklamních poutačů na různé finanční sbírky pro vojáky. Stalo se také dobrým zvykem soukromých firem (například velmi rozšířené čerpací [stanice OKKO](#)) vybírat peníze na drony, zbraně a podobně.

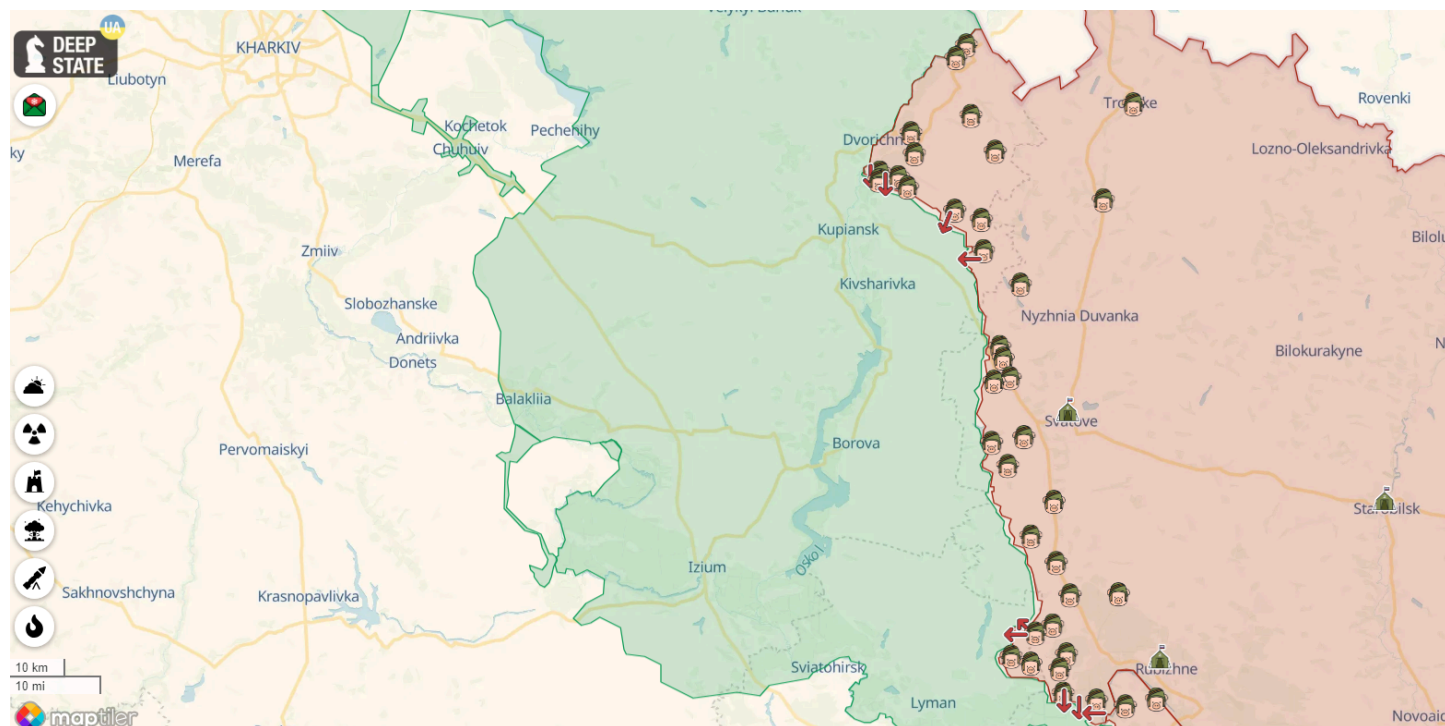
Pro vnějšího pozorovatele je také zajímavé sledovat, k jakým rétorickým změnám došlo pod vlivem války. Již v prvních dnech války se pro označení ruských vojáků hojně používal výraz "skřeti", který znamenal zlé mytologické bytosti. Tak byl převzat určitý narativ z fantasy literatury, zejména ze série Pán prstenů, kde hrdinové Dobra stojí proti hordám zlých orků. Ujaly se i další výrazy, jako "raši" (ruští fašisté), "kacapi" (historický pejorativní výraz pro Rusy), "zombie" (používaný pro označení nevytvořených a neorganizovaných mas ruských vojáků) a mnoho dalších. Odlišnění nepřítele je patrné v celé společnosti. Příkladem může být [billboard zobrazující ukrajinského vojáka bojujícího s ruskými zombie](#).

Obrázek 2: Mobilizační plakát třetí útočné brigády ozbrojených sil Ukrajiny, na kterém jsou ruští vojáci zobrazeni jako "zombie". Zdroj: MZV ČR: Vechirnij Kyjev, Заради світла і проти російського мороку, 2.11.2023.

Dalším podobným příkladem je legenda k [veřejně dostupné online mapě](#) vojenské situace na Ukrajině, kde jsou

ruské jednotky zobrazeny jako prasata. A běloruské jednotky jako brambory.

Obrázek 3: Ruské jednotky zobrazené jako prasata na populární internetové mapě sledující boje na Ukrajině. Tlačítko filtru umožňuje uživateli přepnout ze standardního taktického zobrazení na "zvířecí". Zdroj: <https://deepstatemap.live/>.

Odlidštění nepřítele je obvyklým průvodním jevem dlouhých a krutých válek. Ukrajinskou stranu je však třeba pochválit za to, že se snaží dodržovat určitá pravidla, i když se tento trend šíří zejména na ruské straně. Ukrajinci to dělají nejen proto, že jsou nějak přirozeně morálně nadřazení, ale také pragmaticky, aby neztratili podporu západních zemí. Je důležité si tuto skutečnost uvědomit a dát Ukrajině za pravdu, protože existuje riziko, že pokud Západ ztratí zájem, přestane být tento přístup pro Ukrajinu pragmatický a válka se může stát ještě brutálnější.

3.2 Kontrola médií a cenzura

Stát koordinuje většinu zpráv, které lze sledovat v ukrajinské televizi. Na začátku války byl vytvořen takzvaný [televizní maraton neboli "Telethon"](#), do kterého se zapojily téměř všechny ukrajinské televizní stanice a vysílaly totožné zprávy. Televizní zpravodajství je tak zcela unifikované. Jeho účelem je bojovat proti ruským dezinformacím a kontrolovat, jaké informace obyvatelstvo konzumuje, aby se zabránilo jakékoli možnosti využití ukrajinských médií k podkopávání válečného úsilí země. To však také znamená, že stát cenzuruje velké množství informací. Asi nejsilnější kritika ze strany diváků se týká toho, že tento jednotný zpravodajský kanál nepřináší špatné zprávy.

To také způsobuje problém novinářské obci - existují ukrajinští novináři, kteří nemají přístup do tohoto informačního prostoru. Někteří už ani nechťejí, ale mnohým byl zakázán, protože jsou nositeli špatných zpráv - například otevřeně hovoří o vysokých ztrátách na životech nebo kritizují významné představitele ukrajinské vlády a vedení.

Oficiální zprávy lze sledovat v televizi, kterou sleduje hlavně starší generace, zatímco mladší sledují spíše online influencery a youtubery. Mnoho novinářů, kteří nejsou spojeni s televizí, řeší tato omezení tím, že mají vlastní online kanály, kde zveřejňují své materiály.

Počáteční válečné vzednutí a potřebu vysoké morálky lze pochopit, ale postupem času, pokud se ztráty a špatné zprávy nepřiznají, to může mít opačný efekt - pokles důvěry v média i státní instituce a později šok z poznání, že situace je mnohem vážnější, než jak ji prezentují média. Obyvatelstvo se tak může cítit zrazeno. Nyní Ukrajinu stále drží pohromadě adrenalin a společný nepřítel. Po válce se však každá taková ztráta důvěry negativně prohloubí.

Závěr a doporučení:

Jak uvádí Andrew Wilson: Zapomeňte na starý stereotyp rozdělené Ukrajiny. "Ukrajina je nyní z 80-90 % konsenzuální společností. Ačkoli se změna od roku 2022 zrychlila, jedná se o kumulativní proces od roku 1991, přes oranžovou revoluci, Majdan, první válku, Zelenského prezidentství a druhou válku. Základní linie podpory konsolidované národní identity se posouvala stále výše. Současně se občanské a etnické prvky v národní identitě stále více překrývají. Je zde silný prvek sociální konstrukce a opozice vůči Rusku; nejzřetelnějším příkladem bylo rozhodnutí ukrajinských církví sladit klíčová data s gregoriánským kalendářem, například Vánoce 25. prosince, nikoli 7. ledna." [14]

Nově vznikající ukrajinská národní identita se utváří velmi rychle a na všech frontách. Vzhledem k tomu, že Ukrajina dokázala vzdorovat nepříteli nejen díky vlastním obětem, ale také díky obrovské podpoře západních demokracií, je současná nálada obyvatelstva velmi prozápadní a otevřená změnám. Tyto nálady by měly být podpořeny, aby se podpořilo posilování rozvíjející se ukrajinské demokracie souběžně s podporou válečného úsilí.

Válečný adrenalin však nakonec vyprchá, stejně jako kolektivní záměr, který je nyní poháněn společným nepřitelem a nadějí na vítězství. Až se mlha války rozplyne a prach boje se usadí, začnou si mladí i staří Ukrajinci klást otázku, zda to stálo za to. A aby drtivá většina z nich řekla ano, musí existovat plán na lepší budoucnost. Důvěryhodný a podrobný. Takový, který jasně stanoví, jak budou obnovena zničená ukrajinská města a infrastruktura, jak bude obnoveno spojení s její rozptýlenou diasporou a jak bude řízen její návrat nebo pobyt v hostitelské zemi a jak bude zajištěna budoucnost jejich země - a tím i jejich oběti. Silné uspokojení a jakási katarze by měly přijít, pokud růst životní úrovně na Ukrajině nakonec překoná úroveň Ruské federace.

Pokud naopak Ukrajinci dospějí k přesvědčení, že je jejich západní spojenci opustili, může se kolektivní solidarita a prozápadní orientace změnit v pocit beznaděje a marnosti, nebo v horším případě v pocit dvojí zrady, kdy část ukrajinského obyvatelstva dojde k závěru, že sice ubránili svou zemi, ale "Evropanům" byli dost dobří jen tehdy, když bránili Rusku v postupu na západ, a když jde o obnovu vlastní země, Evropa je už nepotřebuje. Pokud by se podobné emoce rozhořely, výrazně by to zvýšilo pravděpodobnost narušení procesu demokratizace a formování kolektivní identity Ukrajinců jako země patřící na Západ. Pokud Ukrajinci ztratí naději, může se Ukrajina vrátit ke své předválečné kmenovosti - což bude znamenat nárůst polarizace i organizovaného zločinu a v nejhorším případě zhroutil stát na východních hranicích EU a NATO.

To není v zájmu EU ani zemí V4. Evropské země by si měly uvědomit, že neúspěšná Ukrajina je bude stát více než náklady na její podporu a obnovu - navzdory kolosálním rozměrům obnovy v ceně a úsilí. Bude to úsilí, které bude trvat (a možná i definovat) celou jednu generaci. Na Ukrajinu bude muset jít více prostředků, než kolik bylo

poskytnuto na obnovu Evropy v rámci Marshallova plánu po druhé světové válce. - protože bude třeba ji obnovit podle standardů 21. století, nikoliv podle standardů poloviny 20. století. Důvěryhodnost Evropy jako spojení bude záviset na tom, zda to zvládneme, nebo ne.

Ale i když vše půjde dobře a Ukrajina bude západnější, je dobré si uvědomit, že bude mít stále neduhy postkomunistické Evropy, jako je korupce, oligarchie a v době války silně rozvinutá a akceptovaná kultura násilí. Ukrajinská odbornost a energie, ale také její problémy a frustrace se budou do Evropy přelévat prostřednictvím ukrajinské diaspory. Proto je v zájmu evropských zemí přijmout co nejdříve některá preventivní opatření.

Doporučení:

1. Kulturní fronta v situaci, kdy protivník využívá kulturu a historii, má smysl. Je to také důležitý způsob, jak posílit morálku obyvatelstva. Po válce je však důležité situaci normalizovat, aby se oběť nezačala podobat agresorovi z pouhé touhy přežít. Po válce by Ukrajina měla demokratizovat a osvobodit média - zrušit cenzuru a opatření, jako je televizní maraton.
2. Po válce by Ukrajinci měli své dějiny očistit od mýtů, které byly použity z taktických důvodů pro zvýšení morálky (např. hrdinská smrt obránců Hadího ostrova, kteří se následně objevili živí). Právě vztah k historické pravdě může Ukrajince odlišovat od ruského přístupu k dějinám. Nevypořádání se s historií, zejména s tou negativní, může později způsobit křeč v kolektivní identitě obyvatelstva, která může způsobit škody i za sto let. Vidíme to na současném Rusku, které není schopno sebereflexe a vyrovnání se s chybami a zločiny minulosti, deformuje současnou ruskou společnost a žije z nostalgie po zfalšované historii. Ukrajina by měla zřídit specializovaný institut národní paměti, který by se zabýval historickou rekonstrukcí válečného období s důrazem na objektivitu. Země V4 a Německo mají v této oblasti bohaté zkušenosti a mohou pomoci.
3. Evropské země, zejména Visegrádská skupina, by měly časem očekávat další vlnu migrantů z Ukrajiny, zejména demobilizovaných bojovníků, kterým bude dříve či později umožněno odejít. Z příkladů předchozích válek víme, že ani podstatně vyspělejší země nejsou schopny uspokojit potřeby těchto veteránů, kteří jsou po odchodu z armády často hluboce rozčarováni. Je možné, že emigrace je logickým řešením pro mnoho ukrajinských veteránů, kteří se nedokážou zařadit do fungování poválečné ukrajinské společnosti. Západní země se na tuto eventualitu musí připravit, vzhledem k tomu, že tentokrát nepůjde o migrační vlnu tvořenou ženami a dětmi, ale především o traumatizované lidi s bojovými zkušenostmi. Mnozí z nich se budou chtít znovu spojit se svými rodinami v zahraničí, ale někteří z nich pravděpodobně nebudou mít dostatečné dovednosti nebo jazykové znalosti, aby se mohli hladce integrovat. Otázka vzniku kriminálního podsvětí v méně integrovaných částech těchto ukrajinských diaspor je proto reálná.
 - a. Evropské země by měly klást důraz na získání jazykových znalostí a přístup k rekvalifikačnímu vzdělávání pro osoby přicházející v této druhé poválečné migrační vlně (většinou mladých) mužů. Západní země by měly zavést stipendijní program na podporu ukrajinských vojáků, kteří bojovali ve válce, po vzoru [amerického GI Bill](#). Stipendia by mohla být využívána jak na ukrajinských univerzitách, tak na univerzitách v členských státech EU nebo v Severní Americe. Po skončení války by se mělo zvážít otevření speciálních tříd na univerzitách pro veterány vracující se z války, podobně jako to udělaly spojenecké mocnosti po druhé světové válce.
4. Nejen veteráni budou po válce potřebovat pomoc nebo migrovat. Země EU, které přijímají ženy s dětmi z Ukrajiny, a je tedy pravděpodobné, že se k nim připojí jejich manželé, partneři, otcové a bratři, by měly převzít iniciativu a začít budovat kapacity pro volně dostupné jazykové kurzy, rekvalifikační kurzy a vytvářet motivační programy pro urychlení zaměstnávání těchto mužů. V rámci usnadnění zaměstnávání ukrajinských migrantů by měly být změněny právní předpisy, aby se usnadnilo uznávání diplomů a dokladů o vzdělání.
5. Západní země by měly Ukrajině pomoci s obnovou, ale měly by usnadnit Ukrajincům, aby si pomohli sami. Západní země by měly vytvořit další stipendijní program určený mladým Ukrajincům, kteří nebojovali, ale

chtějí studovat v zahraničí - podmínkou získání stipendia bude závazek, že se po ukončení studia musí minimálně na 5 let vrátit na Ukrajinu a pomáhat s její obnovou.

6. Evropské země by měly podporovat výstavbu komunitních center pro veterány, která by nabízela rekvalifikační kurzy, filmové večery, diskuse, komunitní zahrady nebo pivovary, výrobu pamětních předmětů a další aktivity podporující opětovné začlenění do běžného civilního života. Totéž platí pro péči o zdravotně postižené veterány. Účelem je ujistit veterány, že na ně stát ani Evropa nezanevřely, když už je nepotřebují. To zabrání tomu, aby se veteráni dostali mezi trhliny sociálního systému, a přispěje ke snížení pravděpodobnosti sebevražd, zapojení do organizovaného zločinu a dalších sociálně patologických jevů.
7. Západní země by měly podpořit spolupráci západních filmových studií s ukrajinskou kulturní sférou a pomoci jim natočit kvalitní filmy o hrdinství ukrajinských vojáků a společnosti. Podmínkou spolupráce nebo spolufinancování by mělo být, aby scénář nebyl tendenční nebo demonizující nepřítele, ale umělecky přijatelným způsobem věrný realitě. Cílem této podpory by mělo být přispět k budování kolektivní identity Ukrajiny, ale také její historické paměti a k uchování válečné reality - s jejími pozitivy i negativy - a pomoci tak Ukrajincům uchovat si jak vlastní příklady hodné následování, tak příklady opačné.
8. Někteří ukrajinští uprchlíci jsou v hostitelské zemi už téměř dva roky, ale neobtěžují se naučit místní jazyk. Často se to týká i mladých lidí, kteří se jazyk učit nepotřebují, protože například pracují online pro ukrajinské firmy a při jednání s místními úřady jim pomáhají sympatičtí dobrovolníci. Tato vysoká tolerance měla smysl v prvních dnech, kdy se očekávalo, že válka bude trvat několik měsíců. Dnes víme, že bude trvat roky a někteří z uprchlíků se nevrátí; naopak, k některým rodinám se po skončení války pravděpodobně připojí jejich mužské protějšky. Evropské země by měly zabránit vzniku paralelních ukrajinských společností v hostitelských zemích, jak se o to snaží v případě migrantů z jiných zemí. Paralelní společnosti vedou k menší integraci, což dále vede k nižší sociální soudržnosti a sociálním patologiím, jako jsou národnostní ghetta, nezaměstnanost, kriminalita, horší duševní zdraví a horší soužití jak pro místní obyvatelstvo, tak pro komunity nově příchozích.

Poděkování: Děkujeme Matěji Kandříkovi a Hugo Glossovi za zpětnou vazbu a plodnou diskusi o doporučeních vyplývajících z války na Ukrajině a o zkušenostech z jiných moderních konfliktů, které mohou západní země, jako je Ukrajina, využít.

Seznam zdrojů:

1. Centrum Razumkov, ІДЕНТИЧНІСТЬ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В НОВИХ УМОВАХ: VYDAVATELSTVÍ JE V PROVOZU OD 1. LEDNA 2017, РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ, 7.6.2016, viz: <https://web.archive.org/web/20160613074920/http://www.uceps.org/upload/Identi-2016.pdf>.
2. Rating Group, СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДО ДНЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: УЯВЛЕННЯ ПРО ПАТРІОТИЗМ ТА МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ, 24. 12. 2016.8.2023, viz: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/soc_olog_chne_dosl_dzhennya_do_dnya_nezalezno_uyavlennya_pro_patr_otizm_ta_maybutn_ukra_ni_16-20_se.html.
3. Wilson, A., Ukrajina ve válce: Ernest Gellner Nationalism Lecture, 18.9.2023, viz: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/nana.12986>.
4. Tamtéž.
5. Höjer, H., The value gap between Ukraine and Russia is growing, 1.3.2022, viz: <https://kvartal.se/artiklar/varderingsklyftan-mellan-ukraina-och-ryssland-vaxer/>.
6. Reeskens, T., Jsou ukrajinské hodnoty bližší Rusku, nebo Evropě?, 4.3.2022, viz: <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2022/03/04/are-ukrainian-values-closer-to-russia-or-to-europe/>.
7. Pupavac, M., & Pupavac, V., Trauma Advocacy, Veteran Politics, and the Croatian Therapeutic State. In: *Alternativy: Global, Local, Political*, 2012, vol. 37(3), 199-213.
8. Mikloušić, I., Changing Situation of Croatian Homeland War Veterans, veřejná přednáška na Woolf Institute, University of Cambridge, 28.6.2023.
9. Mnoho lidí na západní Ukrajině pocítilo válku ve svém životě minimálně - měli elektřinu, nemrzli, jejich vesnice nebo města nebyla zasažena boji nebo bombardováním, oni ani jejich rodiny nemuseli utíkat. Například v lednu 2023 se ve

Lvově nikdo neobtěžoval ukrýt ani během pravidelných leteckých poplachů, veřejná doprava jezdila bez ohledu na poplachy a na hlavním nádraží svítily velké městem podporované billboardy, které zvaly investory, aby investovali a stavěli své podniky ve Lvově a jeho okolí s tím, že jsou údajně v bezpečí (reklama ze 4.1.2023, QR kód spojený se společností Ampir Investmen: <https://ampir.lviv.ua/>).

10. V případě některých jednotlivců šlo o miliony eur na bojovou i nebojovou techniku pro ukrajinské jednotky, což je objektivně větší dopad na bojišti, než kdyby dotyčný osobně bojoval. V prostředí V4 bylo například běžné, že se na crowdfundingových platformách jednotlivých zemí vybíraly peníze na sanitky, drony, noční vidění a další materiál pro obránce Ukrajiny, čímž se získaly miliony eur. Příkladem může být dlouhodobá kampaň z České republiky "Dárek pro Putina" na webu "zbraneproukrajinu.cz", který funguje i ve slovenské jazykové verzi na doméně "darcekreputina.eu".
11. Digitální knihovna UNESCO, Kulturní politika ve Svazu sovětských socialistických republik, 1970.
12. McGlynn, J., Tvůrci paměti: McGynn: The Politics of the Past in Putin's Russia, Bloomsbury, 2023.
13. Putin, V., Обращение по поводу событий на Украине, 21.2.2022, archivováno v: C-SPAN, <https://www.c-span.org/video/?518097-2/russian-president-putin-statement-ukraine>.
14. Wilson, A., Ukrajina ve válce: Ernest Gellner Nationalism Lecture, 18.9.2023, viz: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/nana.12986>.

Financováno
Evropskou unií
NextGenerationEU

Národní
plán
obnovy